

UDK:37.02

Munajat TASHIBEKOVA,
Namangan davlat universiteti dotsenti v.b., PhD
E-mail: munojattashibekova@gmail.com

TDPU professori, p.f.d B.Hodjajev taqrizi asosida

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISHNING ZARURIYATI

Annotatsiya

Bugungi globallashtirish jarayonida ta'lim oluvchilarni tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish pedagogik jihatdan ayniqsa dolzarb bo'lib qolgan muammo hisoblanadi. Ta'lim tizimlarining maqsadi faqat bilim berishdan iborat emas, balki yoshlarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o'rgatishdir. Tanqidiy fikrlash ko'nikmalari talabalarning kelajakda qarorlar qabul qilish, muammolarni hal qilish va turli vaziyatlarda ongli tanlovlar qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodikalar va strategiyalarni ishlab chiqish bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Tanqidiy fikrlash, refleksiya, tushunish, muammoli topshiriqlar, farazlar, shaxsiy xulosalar, matnli va audio kontentlar.

THE NECESSITY OF DEVELOPING CRITICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation

In the current process of globalization, the development of critical thinking skills in learners has become a particularly urgent pedagogical issue. The goal of educational systems is not only to impart knowledge but also to teach students to think independently and critically. Critical thinking skills play a significant role in students' ability to make decisions, solve problems, and make informed choices in various situations in the future. Therefore, the development of methods and strategies aimed at fostering critical thinking in the educational process is of particular importance today.

Key words: Critical thinking, reflection, understanding, problem-solving tasks, assumptions, personal conclusions, text and audio content.

НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В условиях современного процесса глобализации развитие критического мышления у обучающихся стало особенно актуальной педагогической проблемой. Цель образовательных систем заключается не только в передаче знаний, но и в обучении учащихся независимому и критическому мышлению. Критическое мышление играет важную роль в способности студентов принимать решения, решать проблемы и делать осознанный выбор в различных ситуациях в будущем. Поэтому разработка методов и стратегий, направленных на развитие критического мышления в образовательном процессе, приобретает особое значение в наше время.

Ключевые слова: Критическое мышление, рефлексия, понимание, задачные задания, предположения, личные выводы, текстовый и аудиоконтент.

Kirish. Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi eng avvalo, jamiyatning intellektual salohiyatiga, jumladan, ta'lim sohasining rivojlanishiga bog'liqdir. Ta'lim mazmuni va sifati masalalari jamiyatda ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda. Shu maqsadda dunyoning rivojlangan mamlakatlarida ta'limni texnologiyalashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish, ta'lim oluvchilarni bilim salohiyatini rivojlantirish yo'llari izlanmoqda.

Ta'limning tez fursatlarda jadal rivojlanib borayotganligi, jamiyatning zamon bilan hamnafas o'zgarishlarga uchrashi, internet tarmog'ining keng geografik makonlarda tarqalishi, o'sib kelayotgan yosh avlodidan bir qancha sifatlariga ega bo'lishini talab qilmoqda. Shunday sifatlardan biri – bu tanqidiy fikrlash bo'lib, u tafakkur sifatlaridan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash o'quvchida atrof-muhit, o'rab turgan olam, jamiyatda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga nisbatan o'z munosabatini bildirishni, izohlashni, tahlil qilishni hamda shaxsiy kuzatuvlari natijasida umumlashtiruvchi fikrlarni ifoda etishni qaror toptiradi.

Adabiyotlar tahlili. Ta'lim faoliyatidagi tanqidiy fikrlash ko'nikmalari deganda o'quvchi va o'qituvchining tadqiqot madaniyatining yuqori darajasini belgilovchi fazilatlar va ko'nikmalar, shuningdek, "baholovchi, aks

ettiruvchi fikrlash" tushuniladi, ular uchun bilim yakuniy nuqta emas, balki boshlang'ich nuqta [3]. Shaxsiy tajriba va isbotlangan faktlarga asoslangan asosli va mantiqiy fikrlashdir. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Qiyinchilik bosqichi: mavjud bilimlarni yangilash; yangi ma'lumotlarni olishga qiziqish uyg'otish; o'z ta'lim maqsadlarini belgilash;

Tushunish bosqichi: yangi ma'lumotlarni olish; belgilangan o'quv maqsadlarini tuzatish;

Refleksiya bosqichi: fikrlash; yangi bilimlarning tug'ilishi; yangi o'quv maqsadlarini belgilash.

Bilimlarni o'zlashtirishga bunday yondashuv bilan ma'lumotlarni tizimli ravishda o'zlashtirish qobiliyati, shuningdek, kerakli mavzuni o'zlashtirganlik darajasini mustaqil baholash qobiliyati shakllanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, fikrlash bosqichi keyingi bilimlarga qiziqishni shakllantirishda eng muhim rol o'ynaydi, shuningdek, mavzuni o'zlashtirish jarayonida o'quvchining hissiy stress darajasini pasaytiradi, chunki o'ziga berilgan savolga javob izlash osonroq bo'ladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy maqsadi o'quvchilar o'qituvchi bilan birgalikda faol ishlash, o'quv jarayonini ongli ravishda aks ettiradigan, bilimlarni, yangi

g'oyalarni, his-tuyg'ularni kuzatish, tasdiqlash, rad etish yoki kengaytirish uchun o'quv muhitini yoki atrofda dunyo haqidagi fikrlari yaratishdir [4].

Hech kim o'quvchi uchun tanqidiy fikr yurita olmaydi, buni faqat o'quvchining o'zi amalga oshira oladi. Binobarin, tafakkur individual xususiyatga ega bo'lgandagina tanqidiy fikrlash bo'lishi mumkin.

Axborot tanqidiy fikrlashning yakuniy nuqtasi emas, balki boshlang'ich nuqtasidir.

Bilim motivatsiyani yaratadi, ularsiz o'quvchi tanqidiy fikr yurita olmaydi. Murakkab fikrni yaratish uchun o'quvchi ko'plab faktlar, g'oyalar, matnlar, nazariyalar, ma'lumotlar, tushunchalarni qayta ishlashi kerak.

Tanqidiy fikrlash savol berish va hal qilinishi kerak bo'lgan muammolarni tushunishdan boshlanadi [5].

Boshlang'ich sinf yoshi davrida o'quvchi qiziquvchan bo'ladi. Yangi narsani payqash, nima ekanligini bilish istagi doimiy tug'iladi. Dj. Dyū fikrlariga ko'ra, muammolarga e'tibor qaratgan bolaning tabiiy qiziqishini rag'batlantiradi va uni tanqidiy fikrlashga undaydi. "Faqat ma'lum bir muammoga qarshi kurashib, qiyin vaziyatdan chiqib ketishga harakat qilish orqali tanqidiy fikrlash qobiliyati faol rivojlanadi".

Tanqidiy fikrlashga ishonish uchun kurashadi.

To'g'ri fikrlaydigan o'quvchi muammoning yechimini topadi va ushbu qarorni oqilona dalillar bilan kuchaytiradi. Shuningdek, u xuddi shu muammoning boshqa yechimlarini izlab topadi va u tanlagan qarori boshqalariga qaraganda mantiqiy va oqilona ekanligini isbotlashga harakat qiladi.

Tanqidiy fikrlash – bu ijtimoiy fikr.

Faylasuf X.Arend yozganidek, "mukammallikka faqat birovning huzurida erishish mumkin". Biz boshqa odamlar bilan bahslashsak, muhokama qilamiz, o'z fikrlarimizni isbotlashga harakat qilamiz, dalillar asosida fikrlashga odatlanamiz, natijada bizda tanqidiy fikrlash qobiliyati namoyon bo'la boshlaydi [1].

Tanqidiy tahlil orqali kerakli ma'lumot va bilimlarni filtrlash qobiliyati, shuningdek, axborot haqida o'ylash va to'g'ri qarorlarni tanlashda mustaqillik tufayli o'quvchining intellektual kamoloti va bilimlarni to'plash ko'nikmasi rivojlanadi.

Har qanday bilim xotiraga tayanmasdan, o'z-o'zidan egallangandagina ahamiyatlidir. Shu sababli, maktabgacha yosh davrlaridan boshlab o'quvchining va atrofida gilarining xatti-harakatlari, ishlari va qarorlarini baholash qobiliyati shakllanib boradi.

E.S.Polat ta'kidlaganidek, "bilimni nafaqat o'zlashtirish, balki uni yangi bilim olish uchun ijodiy qo'llash qobiliyatini ta'lab qiladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – bu muammo bo'lib, uni amalga oshirish o'qitish texnologiyasiga tubdan boshqacha qarashni talab qiladi" [2].

Tanqidiy fikrlashning rivojlanishiga nafaqat ta'lim muassasasi, balki o'quvchini o'rab turgan ijtimoiy muhit ham bevosita ta'sir qiladi.

O'quvchini mustaqil fikrlay oladigan va jamiyat hayotida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lgan shaxs sifatida to'g'ri shakllanishi uchun avtoritarizmdan va sodir bo'layotgan voqealarga biron qolama baho berishdan voz kechish, shuningdek, uning hayoti davomida zarur bo'ladigan fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tanqidiy fikrlash ko'nikmalari nega muhim ekanligini tushuntirib beradigan ba'zi sabablar mavjud:

o'quvchining bilimlarini kengaytirishga yordam berishi mumkin, chunki agar o'quvchi biron bir mavzuni chuqur o'rgansa, bu unga yanada yaxshi bilim olishga va ishtiroqini rivojlantirishga yordam beradi;

atrofdagi dunyo haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'lishga yordam berishi mumkin;

ahamiyatli qarorlar qabul qilishda yordam berishi va unchalik ahamiyatsiz narsalarni aniqlashi mumkin;

turli muammolarni hal qilishda ustun bo'lishga yordam beradi;

mustaqil fikr yuritishda samarali bo'lib, ular tez orada o'zlarining aqli qarorlarini qabul qilishga imkon yaratiladi;

akademik ko'rsatkichlarini yaxshilashda ko'maklashadi;

ijodiy yutuqlarni oshiradi;

o'quvchining tengdoshlari bilan munosabatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tahlil va natijalar. O'quvchilarni tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga o'rgatish yoki o'quvchilar uchun tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda quyidagi usullar belgilab olindi:

1. Muammoli topshiriqlarni topish. Oddiy ko'rinishi mumkin, ammo jumboqlarni so'rash nafaqat qiziqarli mashg'ulot, balki o'quvchi uchun juda katta muammolarni hal qilishdir. Ushbu harakat o'quvchiga ham ma'lumotlarni tahlil qilishga yordam beradi.

2. Matnli kontentlarni o'qish. O'quvchini muntazam ravishda matnlarni o'qishga rag'batlantirish nafaqat uni dunyoni yaxshi bilishga yordam beradi, balki uning ongini ishga solishning ajoyib usuli hisoblanadi. Siz unga bir nechta maqolani o'qib chiqishni va undan nimani tushungan yoki nimani o'zlashtirganligini so'rashingiz mumkin.

3. Ilmiy va badiiy asarlar o'qish. O'quvchini kitob o'qishga undash mumkin, chunki bu o'quvchining turli vaziyatlarni tahlil qilishning ajoyib usuli sanaladi. Kitobni o'rganib chiqqandan so'ng, undan kitobni qisqacha bayon etishini so'rashingiz mumkin. Siz undan kitobdagi turli xil belgilar va vaziyatlar haqida so'rash orqali bu ko'nikmani sekin-astalik bilan shakllantirib borasiz.

4. Tinglash qobiliyatlarini rivojlantirish. Yaxshi fikrlovchi bo'lish uchun o'quvchi ham yaxshi tinglovchi bo'lishi juda muhimdir. Bu — o'quvchining boshqa odam fikrini tinglashi va qadrlashi kerakligini va keyin uning nuqtai nazarini oldinga qarab turishini anglatadi.

5. O'quvchilarga haqiqiy va soxta tushunchalarini tushunishga yordam berish. Bugungi ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy medialarning real dunyoda haqiqat nima-yu, soxtalik nima ekanini aniqlash juda qiyin. Shubha tug'diradi, bu o'quvchining «shubha» bilan shug'ullanishni o'rganishi kerakligini anglatadi.

6. O'z xulosalari haqida gapirish. O'quvchiga muayyan harakatlarning mumkin va mumkin bo'lgan xulosalarini o'rgatish — tanqidiy fikrlashning muhim qismidir.

7. O'quvchi bilan ko'proq muhokama qilish. O'quvchining fikri ahamiyatsiz bo'lishi mumkin deb o'ylaysiz, ammo bu o'qituvchi fikrlaridan kelib chiqqan holda o'quvchi uchun o'qituvchiga nisbatan ko'proq ahamiyatga ega. Har kungi mavzularda o'quvchidan uning maslahati, fikri yoki takliflarini so'rang.

8. Muammoli savollar bilan murojaat qilish. Bu o'qituvchining ko'proq savol berishini va keyin o'quvchining ham javoblarning sababini topishini kutishini anglatadi. Masalan, o'quvchi o'z do'stidan qalamni olgani uchun undan g'azablansa va uning do'sti buni noto'g'ri deb hisoblansa, o'qituvchi undan nima uchun u noto'g'ri deb o'ylayotganini va shuningdek, u o'z do'stidan nimani kutganligini so'rashi kerak.

9. Farzand uchun muammolarni hal qilishga shoshilmang. Ota-onalar sifatida, farzandingiz uchun hamma narsani to'kib tashlash istagi paydo bo'lishi mumkin va farzandingiz o'zi qaror qabul qilishi kerak bo'lgan payt kelganda ham shunday bo'lishi mumkin. Farzand o'z muammolari bilan shug'ullanishiga yo'l qo'yish va yechimlarni o'zi topsin. Biroq, bola "qotib qolganini" his qilganingizda unga rahbarlik qilish mumkin.

10. Erkin o'yin tarzi. Bu o'quvchiga ijodiy qobiliyatlarni o'rgatishning samarali usuli hisoblanadi. O'quvchiga nima qilish kerakligini bilmaydigan topshiriq yoki o'yinlarni taklif qilish mumkin, lekin u nima qilish kerakligi to'g'risida o'zi o'ylashi kerak. Masalan, o'quvchiga qurilish bloklarini berishingiz mumkin va u o'zi xohlagan narsani yasashi mumkin yoki o'quvchiga rasmlar kitobini berib, o'z his-tuyg'ularini qog'ozda ifodalashiga ruxsat berish mumkin.

Xulosa. Shunday qilib, modernizatsiyalashgan ta'lim sharoitida tanqidiy fikrlashsiz o'qish faoliyatini samarali

amalga oshirish mutlaqo mumkin emas, chunki har bir o'quvchi atrofida sodir bo'layotgan hamma narsani tahlil qila olishi, qarama-qarshi nuqtai nazarga sabr-toqat qilish va unga nisbatan munosabatni rivojlantirish, o'ziga va boshqalarga tanqidiy munosabatda bo'lish kabi vazifalarni bajaradi. Tanqidiy fikrlash – bu o'quvchining qabul qilingan axborotlarni, shu jumladan, o'z e'tiqodlarini shubha ostiga qo'yishi, qabul qilingan ma'lumotlarni faol tahlil qilishi, baholash va qaror qabul qilish jarayonida qo'llash qobiliyatidir.

ADABIYOTLAR

1. Полат Е.С. Проблемы образования в канун XXI века // Интернет журнал «Эйдос», 1998. – Режим доступа: http://www.eidos.ru/journal/1998/1111_07.htm
2. Dewey J. Education and Democracy. - New York: Macmillan. – Режим доступа: <https://www.gutenberg.org/files/852/852-h/852-h.htm>
3. Facione, P. A. (2011). Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. The Delphi Report. California Academic Press.
4. Ennis, R. H. (2011). The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities. University of Illinois.
5. Lai, E. R. (2011). Critical Thinking: A Literature Review. Pearson's Research Report.
6. McPeck, J. E. (1981). Critical Thinking and Education. Oxford University Press.
7. Bailin, S., Case, R., Coombs, J. R., & Daniels, L. (1999). Common misconceptions of critical thinking: A philosophical perspective. Journal of Curriculum Studies, 31(3), 269-283.
8. Beyer, B. K. (1995). Critical Thinking. Prentice-Hall.
9. Kuhn, D. (2005). Education for Thinking. Harvard University Press.
10. Lipman, M. (2003). Thinking in Education. Cambridge University Press.
11. Paul, R., & Elder, L. (2014). The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. Foundation for Critical Thinking.
12. Sternberg, R. J. (2003). Wisdom, Intelligence, and Creativity Synthesized. Cambridge University Press.